

DOI: 10.30495/jss.2022.1946793.1418

Research Paper

Evaluation of vital drivers affecting the quality of urban life with a Futures studies approach in metropolitan areas of Iran (Case study: Tabriz metropolis)

Farnaz Entesari

Ph. D. student in Urbanism, Department of Urbanism and Architecture. Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Dariush Sattarzadeh

Associate professor of Urbanism, Department of Urbanism and Architecture. Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran (Corresponding author). E-mail: dariush_sat@msn.com

Lida Balilan

Associate professor of Architecture, Department of Urbanism and Architecture. Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Akbar Abdollahzade Taraf

Assistant professor of Urbanism, Department of Urbanism and Architecture. Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Improving the quality of life is one of the most important goals of different governments around the world. Quality of life studies can help identify problem areas, causes of public dissatisfaction, citizens' priorities in life, the impact of demographic social factors on quality of life and monitoring and evaluating the effectiveness of quality strategies and policies in the field of quality of life. In this regard, this article has been prepared with the aim of evaluating and discovering the vital factors and drivers affecting the quality of life in the city of Tabriz. The research method is applied in nature and is a descriptive-analytical research in terms of method. The work process consists of two basic stages of identifying and selecting effective criteria and discovering vital drivers among these indicators. In the first stage, using effective theoretical studies and Delphi method, effective indicators are identified and in the next stage, using structural analysis (cross-impact analysis) and Mick Mac software drivers affecting the quality of life in the city of Tabriz have been identified and discovered. The research results show that, among the 55 variables selected in the first stage; 18 variables (the most important of which are security, marginalization, air pollution, green and public spaces, public transportation, social and spatial justice, visual order and building density, etc.) play the most important role as vital drivers. They were effective in the quality of life of Tabriz metropolis. Among these, the security index was selected as the most key index with a score of 1334. In general, the selected drivers are a combination of social, economic and physical indicators, but due to the special conditions of Tabriz metropolis, physical indicators play a more colorful role among the drivers have.

Conflict of interest:

ACCORDING TO THE AUTHORS, THE ARTICLE DID NOT HAVE ANY CONFLICT OF INTEREST.

Key words: *Vital Drivers, Quality of Urban Life, Futures Studies, Tabriz.*

ارزیابی پیشران‌های حیاتی مؤثر بر کیفیت زندگی شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در

کلانشهرهای ایران (نمونه موردی: کلانشهر تبریز)^۱

فرناز انتصاری^۲

داریوش ستارزاده^۳

لیدا بیلان^۴

اکبر عبدالله‌زاده طرف^۵

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۱۲

چکیده

ارتقاء کیفیت زندگی از مهم‌ترین اهداف دولت‌های مختلف در سطح دنیا محسوب می‌شود. مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به شناسایی نواحی مسأله‌دار، علل نارضایتی مردم، اولویت‌های شهروندان در زندگی، تاثیر فاکتورهای اجتماعی جمعیتی بر کیفیت زندگی و پایش، ارزیابی کارایی استراتژی‌ها و سیاست‌ها در زمینه کیفیت زندگی کمک کند. در این راستا این مقاله با هدف ارزیابی و کشف عوامل و پیشران‌های حیاتی مؤثر بر کیفیت زندگی در شهر تبریز تدوین شده است. روش تحقیق از نظر ماهیت کاربردی و از نظر روش جز تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. فرآیند کار از دو مرحله اساسی شناسایی و انتخاب معیارهای مؤثر و کشف پیشران‌های حیاتی از میان این شاخص‌ها تشکیل شده است. در مرحله اول با استفاده از مطالعات مبانی نظری و استفاده از روش دلفی شاخص‌های مؤثر شناسایی و در مرحله بعد با استفاده از روش تحلیل ساختاری (تحلیل اثرات متقاطع) و با استفاده از نرم‌افزار میک مک^۶ پیشران‌های حیاتی مؤثر بر کیفیت زندگی در شهر تبریز شناسایی و کشف شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد از بین ۵۵ متغیر انتخاب شده در مرحله اول ۱۸ متغیر (که عمده‌ترین آن‌ها عبارتند از امنیت، حاشیه‌نشینی، آلودگی هوا، فضاهای سبز و عمومی، حمل و نقل عمومی، عدالت اجتماعی و فضایی، نظم بصری و تراکم ساختمانی و ...) بیشترین نقش را به عنوان پیشران‌های حیاتی مؤثر در کیفیت زندگی کلانشهر تبریز داشتند. در این میان شاخص امنیت با امتیاز ۱۳۳۳۴ به عنوان کلیدی‌ترین شاخص انتخاب شد. به طور کلی پیشران‌های منتخب ترکیبی از شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی هستند ولی به خاطر شرایط خاص کلانشهر تبریز شاخص‌های کالبدی نقش پررنگ‌تری در بین پیشران‌ها دارند. واژگان کلیدی: پیشران حیاتی، کیفیت زندگی شهری، آینده پژوهی، تبریز.

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری شهرسازی فرناز انتصاری با عنوان «ارزیابی پیشران‌های حیاتی مؤثر بر کیفیت زندگی شهری با رویکرد آینده‌پژوهی در کلانشهرهای ایران (نمونه موردی: شهر تبریز)» که با راهنمایی‌های نگارنده‌های دوم، سوم و مشاوره نگارنده چهارم در حال انجام است.

۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۳. دانشیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول). E-mail: dariush_sat@msn.com

۴. دانشیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۵. استادیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

مقدمه

گسترش شهرها و افزایش روز افزون شهرنشینی به شکل امروزی و در قالب شهرهای پرتراکم با نقش‌های صنعتی- تولیدی منجر به تغییرات ساختاری در مفاهیم مرتبط با شهرنشینی شده است و به طور کلی نیازهای انسان شهرنشین را دچار تغییرات ماهوی کرده است. ورود دانشمندان حوزه جغرافیای انسانی و علوم شهری به حوزه‌های جامعه‌شناختی نیز در راستای بروز مشکلات شهرنشینی منجر به خلق ادبیات علمی جدید در این حوزه شده است. چنانچه نگاه کالبدی- کارکردی برنامه‌ریزی‌ها به ابعاد و جنبه‌های مختلف زندگی در گذشته سبب شد که از اواخر دهه ۱۹۶۰، تحت تأثیر نیازها و آگاهی‌های جدید مفاهیم اجتماعی نوینی مثل رفاه اجتماعی^۱، کیفیت زندگی^۲ و عدالت اجتماعی^۳ در قلمرو برنامه‌ریزی و توسعه عمومی مطرح شود(۱). در میان این مفاهیم کیفیت زندگی مهم‌ترین این مفاهیم است به این دلیل که برآیند و خروجی سایر مفاهیم در این مفهوم نمود پیدا می‌کند. ارتقاء کیفیت زندگی از مهم‌ترین اهداف حکومت‌ها و دولت‌های مختلف در سطح دنیا محسوب می‌شود(۲). یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های سیاسی قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده استفاده شوند(۳). با توجه به رشد روز افزون جمعیت شهری در جهان و مخصوصاً ایران و کمبود منابع؛ یکی دیگر از دلایل چنین توجه‌ای به کیفیت زندگی، در سوال برای تخصیص منابع محدود و کمیاب نهفته است(۴). علاوه براین، مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به شناسایی نواحی مسأله‌دار، علل نارضایتی مردم، اولویت‌های شهروندان در زندگی، تأثیر فاکتورهای اجتماعی جمعیتی بر کیفیت زندگی و پایش و ارزیابی کارآیی استراتژی‌ها و سیاست‌ها در زمینه کیفیت زندگی کمک کند. در این میان یکی از اصلی‌ترین رسالت‌های مدیران شهری شناسایی و رفع چنین مشکلاتی است.

تصورات عمومی و علی‌الخصوص تصورات مدیران شهری از مفهوم کیفیت زندگی غالباً به جنبه‌های کالبدی و عینی این مفهوم محدود می‌شوند و کیفیت بالای زندگی را در ارتباط با دسترسی به خدمات شهری می‌دانند. چه بسا بافت‌های مدرن با سرانه‌های بالای شهری که به دلیل مشکلات اجتماعی و زیست محیطی نسبت به سایر محلات در شرایط یکسان کالبدی از کیفیت زندگی پایینی برخوردار هستند. آن چه در این میان مهم است شیوه‌های مطالعه و روش‌های شناسایی معیارهای مؤثر بر کیفیت زندگی شهری است. به نظر می‌رسد استفاده از متغیرهای کلیشه‌ای و تکراری در بررسی شهرهای مختلف در نواحی مختلف با شرایط جغرافیایی متفاوت نتوانسته نتایج مطلوبی را ارائه دهد. چنانچه شهر تبریز با وجود جمعیتی بالغ بر ۱/۵۹۳/۳۷۳ نفری به عنوان مرکز ثقل شمال غرب کشور با وجود سابقه تاریخی و فرهنگی خود و دارا بودن بافت‌های مختلف و متضاد شهری مانند بافت‌های تاریخی، بافت کاملاً مدرن،

^۱. Social Welfare

^۲. Quality of Life

^۳. Social Justice

بافت فرسوده و بافت‌های حاشیه‌نشین شرایطی کاملاً منحصر به فرد برای خود در بین کلانشهرهای کشور ایجاد کرده است. چنانچه سطح رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی در مناطق مختلف این شهر کاملاً متفاوت و در برخی موارد متضاد هم هستند. آن چنانچه گفته شد در این شهر بافت‌های مدرن و جدیدالاحداثی در مناطق شهری (۲، ۵، ۹) وجود دارند که در بهترین شرایط از نظر خدمات شهری، فضاهای باز و سبز، شبکه معابر پیوسته و سلسله مراتبی و در مجموع از یک شرایط مطلوب کالبدی، اجتماعی، زیست محیطی قرار دارند در حالی که در مناطق ۱ و ۱۰ این شهر که اکثر ساکنان در بخش‌های اسکان غیررسمی و حاشیه‌ها سکونت دارند از حداقل امکانات و خدمات شهری محروم هستند. وجود چنین شرایطی نیازمند انجام مطالعات گسترده‌ای در خصوص شناسایی مفهوم کیفیت زندگی و معیارهای موثر بر آن در این جغرافیای خاص است. در این راستا نیز در این مقاله سعی شده است با هدف شناسایی و کشف پیشران‌های حیاتی موثر در کیفیت زندگی شهری مطالعاتی با رویکردهای مبتنی بر نظرات نخبگان (گروه دلفی) انجام گیرد که با وجود ذکر دلایل فوق ضرورت چنین تحقیقی اثبات می‌شود.

پیشینه تحقیق

تحقیقات زیادی در خصوص مفهوم کیفیت زندگی در سطوح داخلی و خارجی انجام گرفته است که در زیر به چندین مورد شاخص اشاره می‌شود:

داس (۲۰۰۷)، کیفیت زندگی را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فیزیکی و زیست محیطی به صورت عینی و ذهنی در یک محیط شهری مطالعه می‌کند. نتایج این محقق حاکی از آن است که بین ابعاد ذهنی و عینی کیفیت زندگی اختلاف معناداری مشاهده نمی‌شود (۵).

لی (۲۰۰۸)، در مقاله خود با عنوان "سنجش کیفیت زندگی ذهنی در تایپه" در ابتدا مروری بر ادبیات کیفیت زندگی دارد. سپس از نمونه کار شده برای دیترویت به علت تشابهات با شهر تایپه و همچنین مدل DAS، جهت سنجش و ارزیابی کیفیت ذهنی زندگی در شهر تایپه استفاده نموده است. نتایج نشان می‌دهد که متغیرها و خصوصیات فردی در رضایت‌مندی، تأثیر به‌سزایی دارد. در نهایت نشان داده شده است که رضایت‌مندی در شهر تایپه تابعی از امنیت فردی و خدمات عمومی است (۳).

از یوو^۱ و آمول^۲ (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای با عنوان «رضایت از کیفیت زندگی (ذهنی) در خانه‌های عمومی مناطق شهرداری (مورد مطالعه: جنوب غرب نیجریه)» به ارزیابی رضایت ذهنی ۶۲۵ نفر از ساکنان ۱۰ مکان تازه ساخت دولتی ایالت جنوبی غربی نیجریه پرداختند و به این نتیجه رسیدند که ۹۱٪ از پاسخگویان به طور کلی از زندگی در خانه‌های فعلی خود راضی بوده‌اند؛ اما در دسترسی به خدمات و امکانات زیربنایی احساس نارضایتی می‌کرده‌اند (۶).

^۱. Eziyi

^۲. Amole

مرنز(۲۰۱۵)، در مقاله «کیفیت زندگی شهری و مطالعات پایداری محیط زیست به ارائه تعریف عملیاتی کیفیت زندگی پرداخته است. وی ابتدا به بررسی اجمالی مطالعات انجام شده در ارتباط با کیفیت زندگی شهری و سپس به ارائه مدل‌های مفهومی گوناگون در این زمینه پرداخته است و در نهایت سنجش پوشش فرهنگ پایداری در میان ساکنان نواحی شهری را به عنوان بخشی از مطالعات کیفیت زندگی ارائه داده است(۷).

گویماریس^۱ و همکاران(۲۰۲۰)، در مقاله‌ای با عنوان «حکمرانی و کیفیت زندگی در شهرهای هوش‌مند: به سوی اهداف توسعه پایدار» به بررسی نقش خدمات حکمرانی هوش‌مند بر کیفیت زندگی در شمال شرق برزیل پرداخته است. روش تحقیق بر مبنای نظرسنجی عمومی (۸۲۹ نفر) و استفاده از مدل معادلات ساختاری است. نتایج نشان دهنده ارتباط شدید متغیرها و تاثیر حکمرانی هوش‌مند بر افزایش کیفیت زندگی است(۸).

گواندا^۲ و کارپنتیر^۳(۲۰۲۱)، در مقاله‌ای با عنوان «کیفیت زندگی در محیط شهری و خدمات بهداشتی اولیه برای افراد مسن در طی بیماری همه‌گیر Covid-19: در شهر میلان (ایتالیا)» به بررسی میزان کیفیت زندگی در شهر میلان بر پایه خدمات بهداشتی پرداخته‌اند. در این مقاله با در نظر گرفتن سناریوهای مختلف نتایج نشان می‌دهد که کل افراد مسن محله از دسترسی بسیار ضعیف به خدمات بهداشتی اولیه به ویژه در حومه شهر رنج می‌برند و به دلیل محدودیت خدمات و فعالیت‌ها، وضعیت آن‌ها حتی بیشتر وخیم‌تر می‌شود(۹).

رضوانی، متکان، منصوریان و ستاری(۱۳۸۸)، در مقاله‌ای با عنوان «توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری» داده‌های مورد نیاز با استفاده از پیمایش خانوارهای شهری در شهر نورآباد را جمع‌آوری کرده‌اند. یافته‌های تحقیق اهمیت مطالعه همزمان ابعاد عینی و ذهنی کیفیت زندگی را نشان می‌دهد که می‌تواند به پیشبرد مطالعات کیفیت زندگی شهری کمک کند(۱۰).

علی اکبری و امینی(۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با عنوان «کیفیت زندگی شهری در ایران (۱۳۶۵-۱۳۸۵)» با در نظر گرفتن شاخص‌های مسکن، آموزشی، بهداشت و سلامت، ارتباطات، شاخص‌های انرژی و گردشگری بررسی‌هایی انجام داده‌اند. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که شهرنشینی کمی سهم و سرانه بسیاری از شاخص‌های کیفیت زندگی را پایین آورده، و تغییرات مثبت آن را کنترل کرده و بر جنبه‌های اجتماعی آن تاثیر گذاشته است(۱۱).

شکوهی و جوهری(۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تطبیقی کیفیت زندگی در شهر مشهد از دیدگاه شهروندان با بررسی محلات هاشمیه و سعدآباد» پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که ممکن

¹. Guimarães

². Guida

³. Carpentier

است یک محل، مستقل از دو بافت قدیم و جدید شکل بگیرد و در یک محله شکاف بارزی از لحاظ سطح رشد و توسعه و برخورداری از امکانات، قابل رؤیت باشد. در همین حال نتیجه گرفته‌اند که محلات هاشمیه و سعدآباد بر خلاف تصورات رایج، به جهت این که در مناطق برخوردار (۱ و ۹) قرار گرفته‌اند، به طور مطلق رشد یافته و برخوردار نمی‌باشند (۱۲).

قانعی، اسمعیل‌پور و سرایی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «سنجش کیفیت زندگی در محلات شهری در راستای ارتقاء کیفیت زندگی (مطالعه موردی محله قلعه شهر بافق)» پس از مرور شاخص‌های کیفیت زندگی از طریق معیارهای برگزیده و تعریف گویه‌های مرتبط، میزان کیفیت زندگی در محله مورد سنجش قرار گرفت. یافته‌های تحقیق: کیفیت زندگی در محله قلعه، با نمره ۴/۸ کمتر از حد متوسط (۵) است، مولفه کالبدی با امتیاز ۳/۸ پایین‌ترین سطح و مولفه اجتماعی با امتیاز ۶/۶ بالاترین سطح را از لحاظ کیفی دارا هست. پس، مولفه کالبدی بیشترین تاثیر را در کاهش سطح کیفیت زندگی محله دارد. در پایان، راهبردهای برتر در راستای بهبود کیفیت زندگی محله ارائه شد (۱۳).

آذرائین (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل و ارزیابی کیفیت زندگی شهری با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره (مطالعه موردی: نواحی شهر گرگان)» به بررسی سطح‌بندی کیفیت زندگی در محلات و مناطق مختلف شهر گرگان پرداخته است. روش تحقیق مبنی بر استفاده از مدل‌های کمی و تصمیم‌گیری چند معیاره WASPAS و وزن‌دهی آن‌تروپی شانون و سیستم اطلاعات جغرافیایی Arc Gis است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در نواحی هشت‌گانه گرگان به صورت نرمال و متعادل نیست (۱۴).

تمامی تحقیقات فوق در خصوص کیفیت زندگی شهری و ارزیابی و سطح‌بندی آن مطالعاتی انجام داده‌اند که در مسیر تدوین مبانی نظری این مقاله از آن‌ها استفاده شده است. ولی وجه تمایز اصلی این مقاله استفاده از یک دید جامع و سیستماتیک در انتخاب شاخص‌های موثر بر کیفیت زندگی و استفاده از روش تحقیق بر مبنای روش‌های آینده‌پژوهی و استفاده از مدل‌ها و نرم افزارهای مختص آن که در بخش روش تحقیق به طور مفصل بحث خواهد شد.

مبانی نظری

کیفیت زندگی

کیفیت زندگی مفهوم گسترده‌ای است که دارای معانی گوناگونی برای افراد و گروه‌های مختلف می‌باشد. برخی آن را به عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی دیگر به عنوان سنجش‌ای برای میزان جذابیت و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایت‌مندی و ... تفسیر کرده‌اند (۱۵). واژه کیفیت زندگی سرچشمه روشنی ندارد. کیفیت زندگی اگر چه جذابیت و معنی عام دارد، یک تعریف پذیرفته عام ندارد. کیفیت زندگی یک فرد به حقایق عینی و خارجی زندگی‌اش و دریافت‌ها و ادراکات درونی و ذهنی او از این عوامل و نیز از خودش وابسته است (۱۶). کیفیت زندگی موضوعی چند رشته‌ای و چند شاخه‌ای است، از این رو مفهومی چند بعدی است (۵). امروزه اقتصاددانان، دانشمندان علوم اجتماعی و دولتمردان هر کدام از دیدگاه خاصی به این مقوله نگاه می‌کنند. در سال‌های اخیر، تحت تأثیر نگرش‌ها و تحولات جدید، مفاهیم کیفیت زندگی شهری، رفاه عمومی، عدالت اجتماعی و ... هم از جهت نظری و هم از جهت عملی غنای بیشتری پیدا کرده مباحث و موضوعات جدیدی را در عرصه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مطرح ساخته است.

آینده‌پژوهی

آینده‌پژوهی، اصول و روش‌های مطالعه و سپس تصمیم‌گیری، طرح‌ریزی و اقدام در خصوص علوم و فناوری مرتبط با آینده است. آینده‌پژوهی، تفکرات فلسفی و روش‌های علمی و مدل‌های مختلف بررسی و مطالعه آینده را مطرح و با استفاده از آن‌ها، آینده‌های بدیل و احتمالی را ترسیم می‌نماید. لذا، آینده-پژوهی، ابزاری برای معماری و مهندسی هوش‌مندانه آینده است (۱۷).

روش دلفی

این روش توسط اولاف هلمر در موسسه رند در سال ۱۹۶۰ مطرح و مورد استفاده قرار گرفت. روش دلفی شامل یک پیمایش دو یا چند دوری است که در دور دوم، نتایج دور اول در دسترس مشارکت‌کنندگان قرار می‌گیرد به طوری که آن‌ها بتوانند در صورت تمایل ارزیابی‌های اولیه خود را تعدیل کنند یا به نظرات قبلی خود مطالبی اضافه نمایند. روش دلفی به خصوص هنگامی که عقاید و نظرات متخصصان تنها منبع اطلاعاتی در دسترس می‌باشد، برای پیش‌بینی بلند مدت (۲۰ تا ۳۰ سال) مفید است (۱۸).

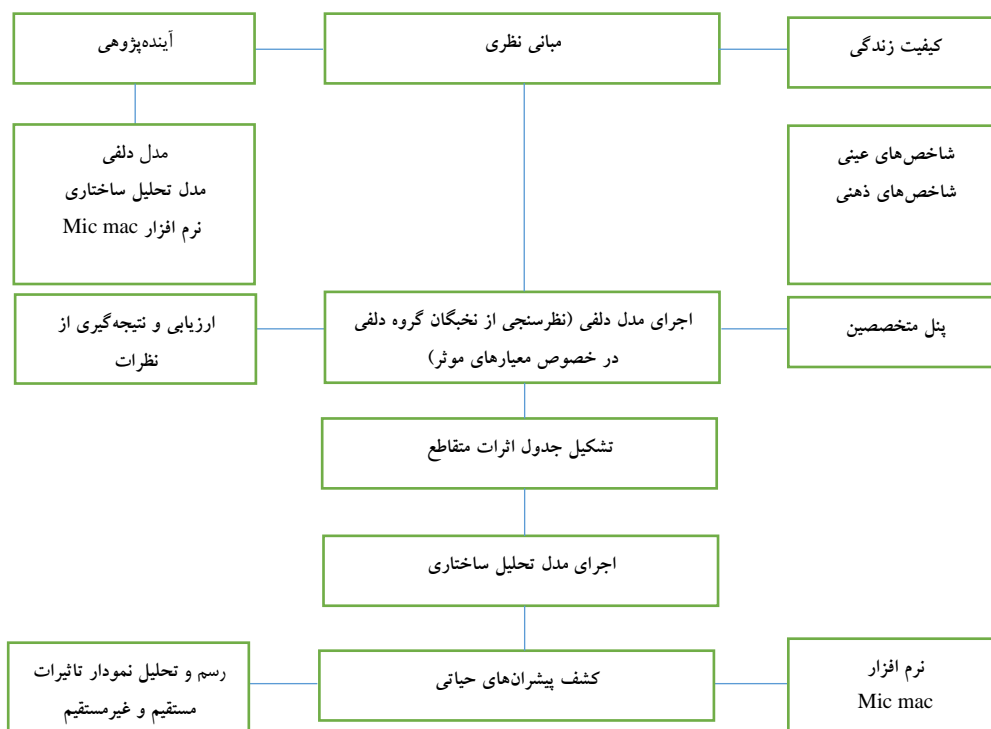
اهداف تحقیق

مهم‌ترین هدف این تحقیق شناسایی و کشف پیشران‌های حیاتی مؤثر در کیفیت زندگی در شهر تبریز با رویکردهای مبتنی بر روش‌های آینده‌پژوهی و استفاده از نظرات کارشناسان و نخبگان (گروه

دلفی) جهت شناسایی کمبودها و معضلات شهری است. با عنایت به اهداف تحقیق مهم‌ترین سوال این تحقیق را می‌توان به این شکل بیان کرد که مهم‌ترین شاخص‌ها و پیشران‌های کیفیت زندگی در شهر تبریز کدامند؟

ابزار و روش

این تحقیق از نظر ماهیت و هدف جز تحقیقات کاربردی و از نظر روش جز روش‌های توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش اصلی مورد استفاده در این تحقیق انواع روش‌های متداول آینده‌پژوهی است. فرآیند کار از دو مرحله کلی تشکیل شده است. در مرحله اول با استفاده از تکنیک دلفی پنل متخصصین تشکیل شد. با توجه به شرایط همه‌گیری ویروس کرونا جهت رعایت الزامات بهداشتی و جلوگیری از تجمع گردهمایی اعضای پنل به شکل مجازی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام گرفت. از بین جامعه آماری متخصصین و خبرگان در حوزه مطالعات کیفیت زندگی ۳۰ نفر که به روش نمونه‌گیری هدفمند از بین نخبگان دانشگاهی و مدیران شهری انتخاب شده بودند؛ به عنوان حجم نمونه مورد پرسشگری قرار گرفتند. پرسشگری در این مرحله در قالب سوالات باز در خصوص عوامل و شاخص‌های موثر در کیفیت زندگی شهر تبریز بوده است. در مرحله دوم و پس از مشخص نمودن شاخص‌های موثر پنل متخصصین در قالب پرسشنامه دیگری در قالب یک ماتریس از میزان تاثیر شاخص‌ها بر یکدیگر تشکیل شد. ماتریس نهایی که از میانگین نظری مجموع ماتریس‌ها تشکیل شده با استفاده از روش تحلیل ساختاری و ترسیم ماتریس اثرات متقاطع با استفاده از نرم‌افزار Micmac مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفته و در نهایت عوامل کلیدی با استفاده از توابع تحلیل نرم افزار مربوطه شناسایی شد.

شکل شماره (۱): چارچوب مفهومی تحقیق

یافته‌ها

چنان چه گفته شد در مرحله اول از متخصصان و کارشناسان حوزه مورد مطالعه درخواست می‌شود که نظریات و قضاوت‌های خود را درباره موضوع ارائه دهند. در این راستا، در پژوهش حاضر جهت شناسایی متغیرهای اولیه مؤثر بر ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز، ابتدا به جستجوی انتخاب متخصصان و کارشناسان و مجریان دخیل در حوزه مورد مطالعه پرداخته شده و بعد از انتخاب آن‌ها، فرایند انجام پرسشگری و استخراج نظرات آن‌ها در رابطه با ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز انجام گرفته است و در نهایت بعد از پایش متغیرها، ۵۵ متغیر در قالب ۵ عامل (اجتماعی، اقتصادی، سیاسی- نهادی، کالبدی و بهداشتی و زیست محیطی) به عنوان متغیرهای اولیه مؤثر بر ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز انتخاب شده‌اند.

جدول شماره (۱): شاخص‌های ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز

ردیف	شاخص	زیر شاخص	ردیف	شاخص	زیر شاخص
۱		امنیت	۳۰	تراکم ساختمانی	
۲		مشارکت	۳۱	حاشیه‌نشینی	
۳		هویت	۳۲	مخاطرات محیطی	
۴		عدالت اجتماعی	۳۳	عدالت فضایی	
۵		حس تعلق	۳۴	سازگاری کاربری‌های شهری	
			۳۵	سیمای کالبدی و منظر شهری	
			۳۶	نظم فضایی و بصری	
			۳۷	تعداد اطاق در واحد مسکونی	
			۳۸	تعدد کاربری‌های عمومی	
			۳۹	نفوذه‌پذیری بافت	
			۴۰	نورپردازی در شب	
۶	اجتماعی	روابط اجتماعی	۴۱	دسترسی به پارک‌ها و فضاهای سبز شهری	
			۴۲	فضاهای عمومی	
			۴۳	ابعاد و اندازه قطعات	
			۴۴	شورای محله	
			۴۵	حکمروایی مطلوب شهری	
۷		آگاهی اجتماعی	۴۶	حقوق شهروندی	سیاسی و نهادی
۸		آموزش	۴۷	قانون‌مداری	
۹		تراکم جمعیت	۴۸	حفظ و یا تخریب باغات و مناظر طبیعی	
۱۰		آسیب‌های اجتماعی	۴۹	حیات جانوری	
۱۱		گذران اوقات فراغت			
۱۲		روابط همسایگی	۵۰	دسترسی مطلوب به مراکز درمانی	
۱۳		درآمد			
۱۴		فقر	۵۱	دفع آب‌های سطحی	
۱۵	اقتصادی	قدرت خرید	۵۲	فاضلاب شهری	
۱۶		نرخ بیکاری	۵۳	جمع‌آوری زباله	
۱۷		رضایت شغلی	۵۴	آلودگی هوا	
۱۸		قیمت زمین و مسکن	۵۵	آلودگی صوتی	بهداشتی و زیست محیطی
۱۹		دسترسی به خدمات شهری			
۲۰		محله محوری			
۲۱		بافت محلات			
۲۲		کیفیت معابر			
۲۳		حمل و نقل عمومی			
۲۴	کالبدی	ترافیک			
۲۵		پارکینگ			
۲۶		کیفیت و عمر مسکن			
۲۷		ایمنی و استحکام مسکن			
۲۸		موقعیت جغرافیایی			
۲۹		معماری مسکن			

منبع: (نگارندگان بر گرفته از نتایج گروه دلفی)

بر اساس روش دلفی که در بالا اشاره شد، ۵۵ متغیر در ۵ حوزه به عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت ارتقای کیفیت زندگی در شهر تبریز شناسایی شده است و سپس با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل یا ساختاری توسط نرم‌افزار MICMAC جهت استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محیط مورد مطالعه مورد تحلیل قرار گرفتند. براساس تعداد متغیرها ابعاد ماتریس ۵۵*۵۵ می‌باشد. با قرار دادن این عوامل در یک ماتریس ۵۵ در ۵۵ تأثیر هر کدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن‌دهی به عوامل (از صفر تا ۳) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل در برنامه‌ریزی، هم‌چون سیستمی با عناصر در هم تنیده، و به صورت یک ساختار، در نظر گرفته می‌شود، و ارتباطات این عوامل با هم مورد سنجش قرار می‌گیرد تا عوامل برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شوند. تعداد تکرار تعامل متغیرها برهم ۶ بار در نظر گرفته شده است و درجه پرشدگی ماتریس ۳۰ درصد است. از مجموع ۸۸۸ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۲۱۳۷ رابطه عدد صفر، ۴۱۲ رابطه عدد یک، ۳۰۹ رابطه عدد دو و ۱۶۷ رابطه عدد سه بوده است. هم‌چنین ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۶ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است. در ادامه جهت تحلیل کلی محیط سیستم و در نهایت جهت شناسایی پیشران‌ها، عوامل کلیدی مؤثر به بررسی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها و هم‌چنین به بررسی رتبه‌بندی و میزان جابجایی متغیرها پرداخته شده است. آن چه از وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای مؤثر بر وضعیت آینده ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز می‌توان فهمید، وضعیت پایداری سیستم است. متغیرها دارای دو نوع تأثیر هستند، تأثیرات مستقیم و تأثیرات غیر مستقیم که در زیر به تفصیل توضیح داده می‌شود:

ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم متغیرها

جهت تحلیل تأثیرات مستقیم متغیرها، هر کدام از روابط متغیرها توسط نرم‌افزار MICMAC سنجیده می‌شود. با توجه به جدول زیر، میزان و درجه تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر به دست آمده است و هم‌چنین به دلیل این که شیوه توزیع و پراکنش متغیرهای مؤثر در صفحه پراکندگی، حاکی از پایداری سیستم می‌باشد، پس بنابراین، ۳ دسته متغیر (تأثیرگذار، متغیرهای تأثیرپذیر، متغیرهای مستقل) قابل شناسایی هستند که توضیح داده می‌شود.

جدول شماره (۲): تأثیرات مستقیم متغیرها

ردیف	معیار	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری	ردیف	معیار	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	امنیت	۱۱۱	۳۴	۲۹	معماری مسکن	۱۹	۲۵
۲	مشارکت	۲۰	۵۲	۳۰	تراکم ساختمانی	۳۹	۳۷
۳	هویت	۲۴	۴۵	۳۱	حاشیه‌نشینی	۷۸	۲۹
۴	عدالت اجتماعی	۳۱	۵۰	۳۲	مخاطرات محیطی	۹	۲۵
۵	حس تعلق	۱۷	۵۱	۳۳	عدالت فضایی	۵۳	۴۱
۶	روابط اجتماعی	۱۷	۵۴	۳۴	سازگاری کاربری‌های شهری	۸	۱۰
۷	آگاهی اجتماعی	۱۸	۱۹	۳۵	سیمای کالبدی و منظر شهری	۶۳	۳۱
۸	آموزش	۳۰	۱۶	۳۶	نظم فضایی و بصری	۶۵	۳۰
۹	تراکم جمعیت	۲۴	۳۵	۳۷	تعداد اطاق در واحد مسکونی	۹	۱۶
۱۰	آسیب‌های اجتماعی	۳۸	۷۶	۳۸	تعدد کاربری‌های عمومی	۲۲	۹
۱۱	گذران اوقات فراغت	۱۲	۵۴	۳۹	نفوذپذیری بافت	۱۸	۱۹
۱۲	روابط همسایگی	۱۷	۴۵	۴۰	نورپردازی در شب	۲۲	۱۱
۱۳	درآمد	۳۲	۲۳	۴۱	دسترسی به پارک‌ها	۴۹	۱۷
۱۴	فقر	۲۷	۲۹	۴۲	فضاهای عمومی	۵۷	۲۲
۱۵	قدرت خرید	۵۹	۲۱	۴۳	ابعاد و اندازه قطعات	۱۸	۱۵
۱۶	نرخ بیکاری	۲۶	۲۲	۴۴	شورای محله	۲۱	۷
۱۷	رضایت شغلی	۱۳	۱۵	۴۵	حکمروایی مطلوب شهری	۵۷	۷
۱۸	قیمت زمین و مسکن	۴۶	۴۷	۴۶	حقوق شهروندی	۸	۱۸
۱۹	دسترسی به خدمات شهری	۴۶	۴۴	۴۷	قانون‌مداری	۴	۲۳
۲۰	محله محوری	۱۸	۵۷	۴۸	حفظ و یا تخریب باغات و مناظر طبیعی	۴۹	۲۱
۲۱	بافت محلات	۸	۵۳	۴۹	حیات جانوری	۳	۲۰
۲۲	کیفیت معابر	۲۴	۱۶	۵۰	دسترسی مطلوب به مراکز درمانی	۵	۱۵
۲۳	حمل و نقل عمومی	۳۶	۲۳	۵۱	دفع آب‌های سطحی	۱۳	۸
۲۴	ترافیک	۱۷	۳۸	۵۲	فاضلاب شهری	۱۱	۱۱
۲۵	پارکینگ	۵	۳۳	۵۳	جمع‌آوری زباله	۴	۱۳
۲۶	کیفیت و عمر مسکن	۹	۱۹	۵۴	آلودگی هوا	۶۵	۲۲
۲۷	ایمنی و استحکام مسکن	۱۴	۱۴	۵۵	آلودگی صوتی	۱۳	۳۰
۲۸	موقعیت جغرافیایی	۱۰	۱۴	۱۴	جمع	۱۵۳۱	۱۵۳۱

منبع: نگارندگان)

متغیرهای تأثیرگذار

متغیرهایی که درصد تأثیرگذاری آن‌ها نسبت به تأثیرپذیری آن‌ها بسیار بالاتر هستند، متغیرهای تأثیرگذار نامیده می‌شوند و این متغیرها در شمال غربی پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری قرار می‌گیرند. این متغیرها بیشتر تأثیرگذار بوده و کمتر تأثیرپذیر می‌باشند. بنابراین سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. متغیرهای تأثیرگذار بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند، زیرا که تغییرات سیستم وابسته به آن‌ها

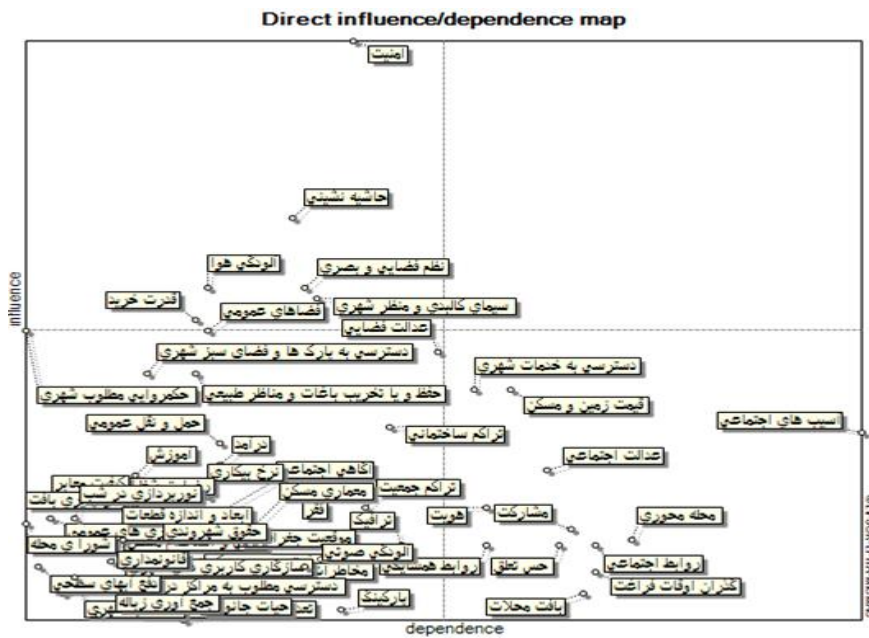
است و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم می‌باشد. از طرف دیگر، این متغیرها، به عنوان متغیرهای ورودی سیستم می‌باشند. متغیرهای زیر با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری متغیرهای تأثیرگذار شناخته می‌شوند. این متغیرها عبارتند از: امنیت، حاشیه‌نشینی، نظم فضایی و بصری، سیمای کالبدی و منظر شهری، آلودگی هوا، قدرت خرید، حکمروایی مطلوب شهری و فضاهاى عمومی.

متغیرهای تأثیرپذیر

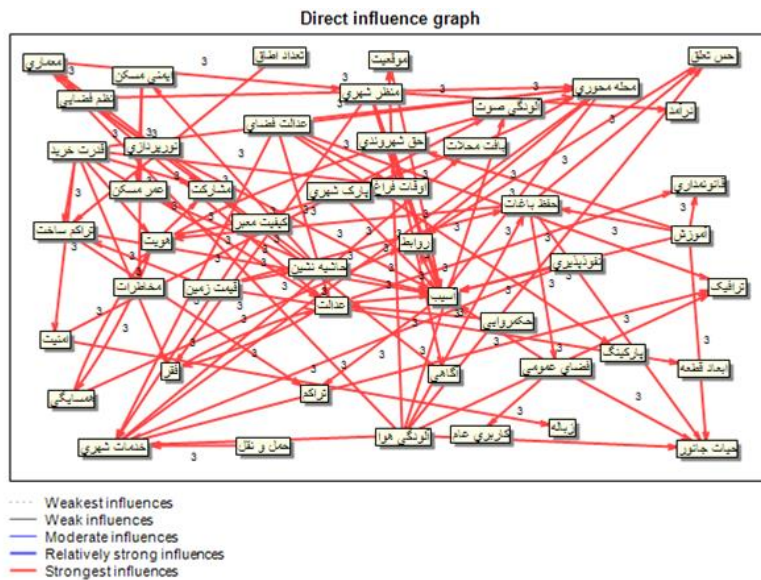
این متغیرها در قسمت جنوب شرقی پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری قرار دارند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها از تأثیرپذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. متغیرهای زیر با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری، متغیرهای تأثیرپذیر شناخته می‌شوند: هویت، روابط اجتماعی، عدالت اجتماعی، محله محوری، قیمت زمین و مسکن، دسترسی به خدمات شهری، آسیب‌های اجتماعی، مشارکت، حس تعلق، گذران اوقات فراغت، بافت محلات و محله محوری.

متغیرهای مستقل

این متغیرها در قسمت جنوب غربی پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری قرار دارند. سایر متغیرهای تحقیق با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در پلان تأثیرگذاری- تأثیرپذیری متغیرهای مستقل خوانده می‌شوند.

شکل شماره (۲): پلان تأثیر گذاری مستقیم متغیرها

شکل شماره (۳): نمودار روابط مستقیم متغیرها

ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری غیرمستقیم متغیرها

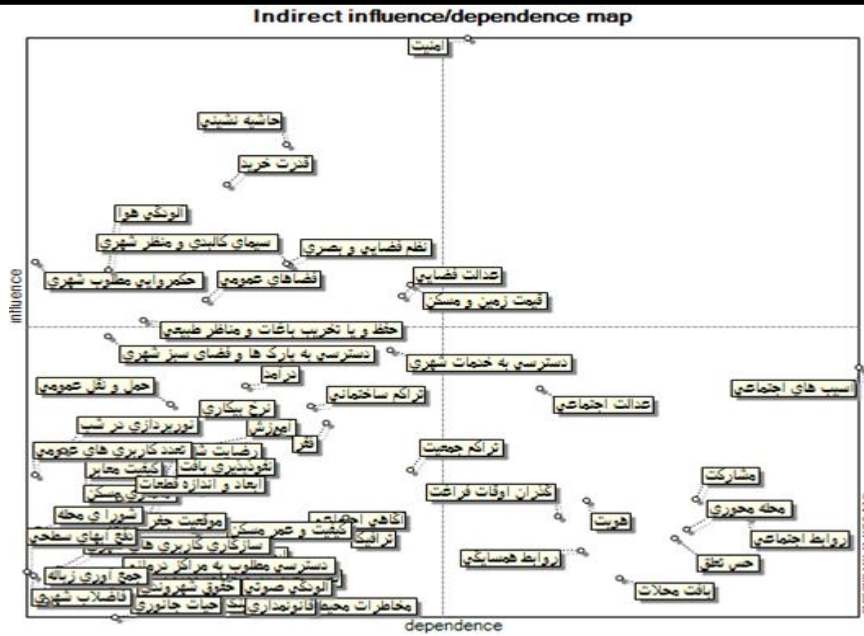
در این روش هرکدام از روابط متغیرها توسط نرم افزار به توان‌های ۲، ۳، ۴، ۵ و ... رسانده و بر این اساس اثرات غیر مستقیم متغیرها سنجیده می‌شود. در تحلیل صفحه پراکندگی تأثیرات غیر مستقیم متغیرهای مؤثر بر ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز، همانند صفحه پراکندگی تأثیرات مستقیم متغیرها می‌توان این دسته از متغیرها را در سیستم شناسایی کرد: ۱. متغیرهای تأثیرگذار، ۲. متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه سیستم، ۳. متغیرهای مستقل.

آن چه از مقایسه نتایج تحلیل اثرات مستقیم و غیر مستقیم به دست آمده این است که این ۳ دسته از متغیرها را در سیستم با کمترین تغییرات و جابجایی در ارزیابی تأثیرات غیر مستقیم متغیرها تکرار شده‌اند که در جدول شماره (۳) میزان تأثیرات غیر مستقیم متغیرها و نمودار زیر پراکندگی انواع متغیرها را نشان داده است.

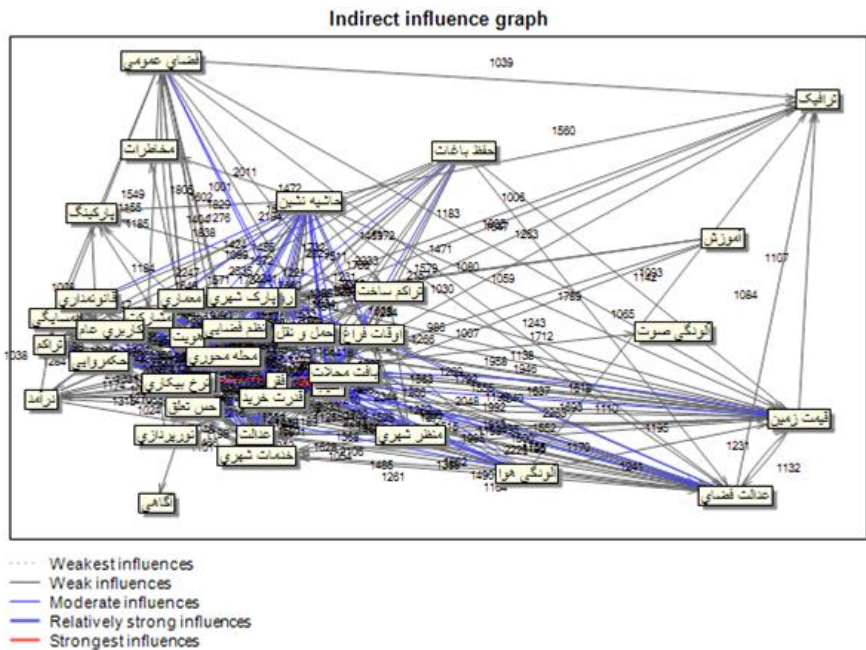
جدول شماره (۳): میزان تأثیر غیر مستقیم متغیرها

ردیف	معیار	تأثیر گذاری	تأثیر پذیری	ردیف	معیار	تأثیر گذاری	تأثیر پذیری
۱	امنیت	۷۹۹۲۷	۳۷۱۴۹	۲۹	معماری مسکن	۱۸۶۹۹	۱۸۴۵۸
۲	مشارکت	۱۷۵۷۶	۵۲۹۱۵	۳۰	تراکم ساختمانی	۳۰۱۷۰	۲۶۲۹۱
۳	هویت	۱۷۳۹۳	۴۵۳۷۳	۳۱	حاشیه‌نشینی	۶۵۵۳۳	۲۴۶۱۳
۴	عدالت اجتماعی	۳۲۵۳۴	۴۲۱۴۴	۳۲	مخاطرات محیطی	۵۰۴۸	۱۹۷۱۲
۵	حسن تعلق	۱۲۳۰۴	۵۱۴۶۵	۳۳	عدالت فضایی	۴۵۰۵۸	۳۲۵۹۵
۶	روابط اجتماعی	۱۵۱۰۸	۵۶۴۷۸	۳۴	سازگاری کاربری‌های شهری	۸۱۶۹	۸۸۵۹
۷	آگاهی اجتماعی	۱۳۲۷۵	۱۸۱۸۵	۳۵	سیمای کالبدی و منظر شهری	۴۹۱۸۰	۲۴۸۳۹
۸	آموزش	۲۳۶۱۳	۱۵۶۷۸	۳۶	نظم فضایی و بصری	۴۹۴۳۴	۲۴۶۱۳
۹	تراکم جمعیت	۲۱۵۲۴	۳۳۱۸۰	۳۷	تعداد اطاق در واحد مسکونی	۸۴۱۷	۱۵۰۶۰
۱۰	آسیب‌های اجتماعی	۳۵۳۹۳	۶۴۲۱۹	۳۸	تعدد کاربری‌های عمومی	۲۰۸۷۰	۷۲۲۴
۱۱	گذران اوقات فراغت	۱۵۲۵۴	۴۳۳۹۰	۳۹	نفوذپذیری بافت	۱۹۳۴۶	۱۴۹۰۵
۱۲	روابط همسایگی	۱۰۶۲۵	۴۴۹۷۶	۴۰	نورپردازی در شب	۲۴۱۲۷	۹۱۹۸
۱۳	درآمد	۳۲۹۰۹	۲۱۷۷۳	۴۱	دسترسی به پارک‌ها و فضای سبز شهری	۳۹۵۹۶	۱۲۲۷۹
۱۴	فقر	۲۷۸۹۸	۲۷۳۶۹	۴۲	فضاهای عمومی	۴۴۵۳۵	۱۹۰۳۰
۱۵	قدرت خرید	۶۰۱۰۰	۲۰۴۹۰	۴۳	ابعاد و اندازه قطعات	۱۷۶۳۱	۱۳۰۶۸
۱۶	نرخ بیکاری	۲۶۶۰۸	۲۴۰۱۶	۴۴	شورای محله	۱۳۵۰۸	۷۴۴۸
۱۷	رضایت شغلی	۱۳۸۴۰	۱۴۷۶۷	۴۵	حکمرمایی مطلوب شهری	۴۹۶۶۳	۷۲۳۶
۱۸	قیمت زمین و مسکن	۴۶۵۷۲	۳۳۱۸۷	۴۶	حقوق شهروندی	۷۰۸۴	۱۳۱۴۷
۱۹	دسترسی به خدمات شهری	۳۷۷۳۸	۳۱۷۹۰	۴۷	قانون‌مداری	۵۸۹۹	۲۱۸۶۳
۲۰	محله محوری	۱۳۴۹۰	۵۲۲۹۰	۴۸	حفظ و یا تخریب باغات و مناظر طبیعی	۴۱۷۸۲	۱۴۷۱۸
۲۱	بافت محلات	۶۸۸۸	۴۷۶۵۳	۴۹	حیات جانوری	۱۵۹۶	۱۲۷۴۳
۲۲	کیفیت معابر	۱۸۳۷۵	۱۰۸۱۰	۵۰	دسترسی مطلوب به مراکز درمانی	۶۲۹۱	۱۲۲۱۳
۲۳	حمل و نقل عمومی	۳۰۴۰۵	۱۶۵۹۶	۵۱	دفع آب‌های سطحی	۷۷۷۳	۶۶۷۳
۲۴	ترافیک	۱۵۰۷۷	۲۸۷۱۷	۵۲	فاضلاب شهری	۷۲۴۹	۷۱۲۱
۲۵	پارکینگ	۴۶۰۵	۲۵۱۳۰	۵۳	جمع‌آوری زباله	۳۸۶۸	۷۹۷۱
۲۶	کیفیت و عمر مسکن	۱۰۹۸۶	۱۳۹۴۶	۵۴	آلودگی هوا	۴۸۵۶۷	۱۲۲۹۵
۲۷	ایمنی و استحکام مسکن	۱۲۳۴۷	۱۲۲۳۸	۵۵	آلودگی صوتی	۷۱۱۴	۲۰۳۲۹
۲۸	موقعیت جغرافیایی	۱۳۰۵۱	۱۱۱۹۷		جمع	۱۵۳۱	۱۵۳۱

منبع: نگارندگان)

شکل شماره (۴): پلان تأثیرات غیر مستقیم متغیرها

شکل شماره (۵): نمودار تحلیل روابط غیر مستقیم متغیرها

موقعیت و وضعیت عوامل موثر بر ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز

در نمودار میک مک در این بخش، ابتدا به بررسی وضعیت عوامل دخیل در ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز و به تحلیل کلی سیستم پرداخته شد. طبق مباحث پیشین، ۵۵ عامل شناسایی شد و تأثیرات آن‌ها بر هم سنجیده شد و نهایتاً ۱۸ عامل به عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز استخراج شد که همه این ۱۸ عامل در هر دو روش مستقیم و غیر مستقیم تکرار شدند. عوامل کلیدی با توجه به ترتیب وزن‌شان به شرح جدول زیر می‌باشند.

جدول شماره (۴): پیشران‌های کلیدی

رتبه	متغیر	تأثیر مستقیم	متغیر	تأثیر غیر مستقیم
۱	امنیت	۷۲۵	امنیت	۶۰۹
۲	حاشیه‌نشینی	۵۰۹	حاشیه‌نشینی	۴۹۹
۳	نظم فضایی و بصری	۴۲۴	قدرت خرید	۴۵۸
۴	آلودگی هوا	۴۲۴	حکمروایی مطلوب شهری	۳۷۸
۵	سیمای کالبدی و منظر شهری	۴۱۱	نظم فضایی و بصری	۳۷۶
۶	قدرت خرید	۳۸۵	سیمای کالبدی و منظر شهری	۳۷۴
۷	فضاهای عمومی	۳۷۲	آلودگی هوا	۳۷۰
۸	حکمروایی مطلوب شهری	۳۷۲	قیمت زمین	۳۵۵
۹	عدالت فضایی	۳۴۶	عدالت فضایی	۳۴۳
۱۰	دسترسی به پارک‌ها و فضاهای سبز شهری	۳۲۰	فضاهای عمومی	۳۳۹
۱۱	حفظ و یا تخریب باغات و مناظر طبیعی	۳۲۰	حفظ و یا تخریب باغات و مناظر طبیعی	۳۱۸
۱۲	قیمت زمین و مسکن	۳۰۰	پارک شهری	۳۰۱
۱۳	دسترسی به خدمات شهری	۳۰۰	دسترسی به خدمات شهری	۲۸۷
۱۴	تراکم ساختمان	۲۵۴	آسیب‌های اجتماعی	۲۶۹
۱۵	آسیب‌های اجتماعی	۲۴۸	درآمد	۲۵۰
۱۶	حمل و نقل عمومی	۲۳۵	عدالت اجتماعی	۲۴۸
۱۷	درآمد	۲۰۹	حمل و نقل عمومی	۲۳۱
۱۸	عدالت اجتماعی	۲۰۲	تراکم ساختمانی	۲۳۰

بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله ابتدا با استفاده از مبانی نظری تحقیق و استفاده از نظرات گروه دلفی که متشکل از خبرگان دانشگاهی و مدیران شهری بودند، ۵۵ معیار و شاخص مؤثر در کیفیت زندگی در شهر تبریز جمع‌آوری شد. سپس با استفاده از روش تحلیل اثرات متقاطع و با استفاده از نظرات گروه دلفی این معیارها ارزش‌گذاری شده و با استفاده از توابع تحلیلی نرم افزار میک مک پس از تحلیل اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرها در نهایت ۱۸ عامل به عنوان پیشران‌های حیاتی مؤثر در کیفیت زندگی شهری تبریز انتخاب شده‌اند که در این میان شاخص امنیت با امتیاز تاثیرگذاری ۱۳۳۴ به عنوان کلیدی‌ترین شاخص

انتخاب شد. نگاهی اجمالی به متغیرهای انتخابی نشان می‌دهد علی‌رغم این که پیشران‌های حیاتی مجموعه‌ای از شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی هستند ولی شاخص‌های کالبدی سهم عمده‌تری در بین شاخص‌ها دارند و در واقع عمده متغیرها نشأت گرفته از مشکلات وضع موجود شهر تبریز من جمله: حاشیه‌نشینی، حمل و نقل عمومی، کمبود فضاهای عمومی، آلودگی هوا، اقتصاد شهری و امنیت است که این نشان دهنده دقت و صحت دیدگاه‌های خبرگان تحقیق است که این مهم علاوه بر این نشان دهنده ضعف اساسی در بخش مشکلات کالبدی در کلانشهر تبریز است. این مشکلات را به طور کلی می‌توان در بخش حاشیه‌نشینی، منظر شهری، دسترسی به خدمات شهری و حمل و نقل تقسیم کرد. در بخش حاشیه‌نشینی حضور بیش از ۵۰۰ هزار نفر در مناطق حاشیه‌نشین شهر و رشد بی‌رویه این بافت‌ها در مناطق شمال شرقی و جنوب غربی تحدید بسیار بزرگی برای کیفیت زندگی شهر تبریز است، چون که مفهوم حاشیه‌نشینی به خودی خود از چندین شاخص اقتصادی و اجتماعی تشکیل شده و تهدید در حاشیه‌نشینی یعنی تهدید در امنیت، اقتصاد شهری، محیط زیست شهری، منظر شهری، بحران‌های شهری و ... بنابراین کنترل و مدیریت حاشیه‌نشینی یکی از مهم‌ترین راهبرهای افزایش کیفیت زندگی در شهر تبریز می‌تواند باشد. منظر شهری و یا به تعریف عام زیبایی و انتظام بصری شهر یکی دیگر از معضلات شهر تبریز است که کیفیت زندگی در شهر تبریز را مورد آسیب قرار داده است. از بین بردن بافت‌های تاریخی و واجد ارزش تاریخی در این شهر از طرفی و عدم رعایت مقررات و قوانی ارتقا کیفی سیما و منظر شهری در بافت‌های جدید از طرف دیگر منجر به آشفتگی شدید بصری در شهر تبریز شده است که عدم کنترل آن از طرف نهادهای متولی مدیریت شهری می‌تواند کیفیت زندگی در این شهر را در سال‌های آینده با آسیب‌های جبران‌ناپذیری مواجه سازد. در خصوص دسترسی به خدمات شهری چه از منظر کمی (عدالت فضایی) و چه از منظر کیفی در شهر تبریز با مشکلات فراوانی مواجه هستیم که این مشکلات در بخش فضاهای سبز و فضاهای عمومی و اجتماعی بیشترین نمود را دارند. محدودیت زمین از یک طرف و محدودیت منابع مالی شهرداری‌ها از طرفی دیگر و به تبع آن فروش تراکم و تغییرات بی‌حساب و کتاب کاربری اراضی بر چنین مشکلات افزوده است. در این خصوص توجه به رشد هوش‌مند و توسعه اکولوژیک شهر نیز می‌تواند از راهبرهای اساسی جهت رفع مشکل و ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز باشد. بخش حمل و نقل به عنوان آخرین بخش از تهدیدات کیفیت زندگی در بخش مشکلات کالبدی تبریز علی‌رغم ایجاد مشکلات ترافیکی و رفت و آمد منجر به ایجاد مشکلات زیست محیطی من جمله آلودگی هوا و آلودگی صوتی می‌شود. توقف و یا توسعه بسیار کند پروژه مترو شهری و مکان‌یابی نامناسب سیستم اتوبوسرانی BRT منجر به تشدید این مشکلات شده است که در این خصوص نیز رفع مشکلات ذکر شده می‌تواند راهکارهای مناسبی جهت ارتقا کیفیت زندگی در شهر تبریز باشد.

-
- در راستای تقویت و ارتقا کیفیت زندگی شهری در تبریز پیشنهادات زیر را می‌توان ارائه داد:
- ارتقا امنیت اجتماعی با تقویت عدالت اجتماعی و عدالت فضایی در توزیع ثروت و کاربری‌های شهری. توجه ویژه به پدیده حاشیه‌نشینی و اتحاد رویکردهای بهینه در ساماندهی بافت‌های حاشیه‌ای و فرسوده من جمله رویکرد بازآفرینی شهری.
 - توجه ویژه به رویکردهای توسعه شهری من جمله رعایت مقررات سیما و منظر شهری و ساماندهی فضایی شهر.
 - افزایش سرانه فضاهای سبز و توسعه فضاهای عمومی در مقیاس‌های محله‌ای منطقه‌ای و شهری.
 - توجه به اقتصاد شهری و جلوگیری از بورس بازی زمین و مسکن.
 - توسعه ناوگان حمل و نقل عمومی و استفاده از گزینه‌های متنوع در حمل و نقل.
 - کنترل ضوابط منطقه‌بندی و تراکم‌های ساختمانی.

تعارض منافع

«بنا بر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.»

منابع

1. Ali Akbari, Ismail and Amini, Mehdi. (2010). Quality of Urban Life in Iran (1987-2007) Social Welfare, Volume 10, Number 36, P.p: 121-148.
2. Azarein, Sharaf. (2021). Analysis and evaluation of urban quality of life using multi-criteria decision making techniques (Case study: Gorgan city areas). Geography and Human Relations, 4 (1), P.p: 82-98.
3. Das, d. (2008). "Urban quality of life: a case study of Guwahati", social Indi- actors research. 188 (2), P.p: 297-310.
4. De Guimarães, J. C. F., Severo, E. A., Júnior, L. A. F., Da Costa, W. P. L. B., & Salmoria, F. T. (2020). Governance and quality of life in smart cities: Towards sustainable development goals. Journal of Cleaner Production, 253, 119926.
5. Epley, R, Donald and Menon, Mohan. (2008). A Method of Assembling Cross-sectional Indicators into a Community Quality of Life, Social Indicators Research, NO. 88. P.p: 20-38.
6. Eziyi, O. I. & Amole, D. (2013). Subjective life satisfaction in public housing in urban areas of Ogun State, Nigeria. Journal of CITIES, Vol. 35, P.p: 51-61.
7. Ghani, Mahboubeh, Ismailpour, Najma, Sarai, Mohammad Hossein. (2017). Measuring the quality of life in urban areas in order to improve the quality of life (Case study of Qala-e-Shahr neighborhood of Bafgh), Urban planning, Volume 8, Number 28, P.p: 21-44.
8. Godet, M. (2008). "Strategic Foresight", Lipsor Working Paper, France, Paris.
9. Gordon, T. J. and Glenn, J. C. (1993). Issues in Creating the Millennium Project: Initial Report from the Millennium Project Feasibility Study, United Nations University.
10. Guida, C., & Carpentieri, G. (2021). Quality of life in the urban environment and primary health services for the elderly during the Covid-19 pandemic: An application to the city of Milan (Italy). Cities, 110, P.p: 1-15.
11. Hosseinzadeh, D; Mirzaei, S. (2007). Quality of work life and its effect on productivity, Management Quarterly, 18th year, No. 123, P.p: 17-20.
12. Lee, Y. J. (2008). Subjective quality of life measurement in Taipei, Building and Environment, NO. 43 (7).
13. Lotfi, Sedigheh. (2009). The Concept of Quality of Urban Life: Definitions, Dimensions and Measurement in Urban Planning, Journal of New Attitudes in Human Geography, Volume 1 (4), P.p: 80-65.
14. Marans, R. W. (2015). Quality of urban life & environmental sustainability studies: Future- linkage opportunities. Habitat International, 45, P.p: 47-52.
15. Megone, C. (1990). The quality of life: Starting from Aristotle. In: Baldwin, S., Godfrey, C., Propper, C. (Eds.), Quality of Life: Perspectives and Policies. Biddles, London, P.p: 28-41.
16. Mehdizadeh, J. (2006). Criteria and criteria for organizing industries and urban services, Volume 1, Tehran, Publications of the Organization of Municipalities.
17. Rezvani, M., Motkan, A., Mansoorian, H., Sattari, M. (2009). Development and assessment of quality indicators of urban life Case study: (Nurabad city, Lorestan province). Quarterly Journal of Urban and Regional Studies and Research, (1) 2, P.p: 87-110.
18. Shokouhi, Mohammad., Johari, Leila. (2014). A comparative study of quality of life in Mashhad from the perspective of the studied citizens: Hashemieh neighborhood and Saadabad neighborhood, Studies of urban function and structure, Volume 2, Number 5, P.p: 145-164.